

утодкі

утодкі

Грыша Голем

...«Бум-Бам-Літ», у пэўным сэнсе,
нагадвае птушку Фенікс, якая ўвесь час
гіне і зноўку паўстае з попелу...

Хаўтуры па Бум-Бам-Літу

Пасъляслоўе да адной вечарыны

Памінкі – ці, як настойліва раяць пурысты, хаўтуры –

эта цікавае мерапрыемства. Люблю на іх бываць.

Бо, па-першае, вытіць можна трохі, а па-другое...

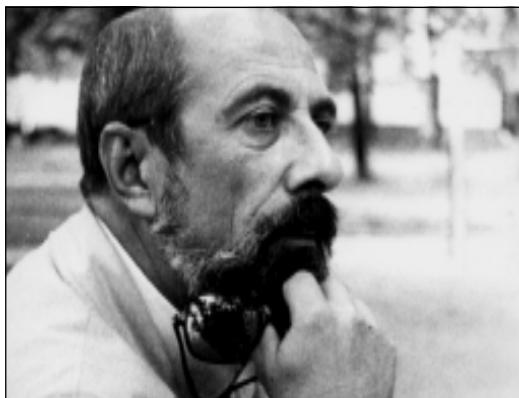
*Людзі ўсе сур'ёзныя туды збіраюцца, паважныя
рэчы гавораць.*

*Гэтак было і з хаўтурамі па Бум-Бам-Літу. Хлопцы
запрасілі мяне быць вядучым імпрэзы і я, выканалаўши
этую задачу, вырашыў усё-такі дазвацца трохі больш
пра нябожчыка-юбіляра, уваскрэслага ў гэтым вечар
на якіх пару гадзінаў (паводле іншых версіяў, ён наогул
не паміраў альбо яго зусім не было). І падчас
святочнага фуршэту на беразе Сьвіслачы стаў
даймаць іх сваімі пытаннямі...*

Валянцін Акудовіч

— “Слуны” руху публічна называюць цябе “хросным бацькам Бум-Бам-Літу”. Скуль і пры якіх абставінах узьнікла гэтая мянушка і ці даспадобы яна табе?

— Ад пачатку 90-х я працаваў у тыднёвіку “Культура”, а з

1994 году пачаў рабіць там дадатак да газеты – “Літаратурна-філософскі шытак “ЗНО”, які выходзіў раз на месяц на восьмі палосах. Час быў неверагодна спрэяльны і для стваральнай працы, і для розных творчых авантураў. У дзяржаўным выданні ніхто не забараняў мне адшукваць і друкаваць авангардных, андэграундных і ўсялякіх іншых аўтараў з “нетрадыцыйнай” эстэтычнай арыентацыяй. Таму каля “ЗНО” ды “Культуры” пакрысе і схаўрусоваліся (у якасці аўтараў ці нават супрацоўнікаў газеты) тыя, хто ў траўні 1995 году запачаткалі літаратурны рух “Бум-Бам-Літ”.

Каб давесыці гэтую падзею да шырокай публікі, было вырашана, што кожны са “слупоў” руху напіша свой маніфест Бум-Бам-Літу, і мы іх адным пакетам надрукуем у “ЗНО”. Позна ўвечары “шытак” з маніфестамі быў зьвярстаны і я паехаў начаваць (а хлопцы яшчэ засцяліся ў рэдакцыі). Не паспейші увайсіці ў хату, як яны звоніць і з рогатам паведамляюць, што ўгаварылі вярстальшчыка ўціснуць да маніфестаў абвестку (цытую па арыгінале): “БУМ-НАВІНА. Калі гэты выпуск “ЗНО” быў ужо падрыхтаваны, мембрзы (слупы, зрухары, бубнары і г.д.) усеагульным грукатањнем вырашылі надаць Акудовічу Валянціну, слупу ад нараджэння, тытул БЕССЬЯРПОНГА ХРОСНАГА БАЦЬКІ БУМ-БАМ-ЛІТу, а таксама ганаровае права першачарговага бумканья ў Тазік новай літаратуры. Штаб ББЛ”.

Праслушаўшы абвестку, я выказаў глыбокі сумнёў у мэтазгоднасці яе пуб-

лічнай агалоскі, але хлопцы ўжо наперад вымудрылі, быццам вярстальшчык сыйшоў да хаты і цяпер нічога нельга зъмяніць, бо трэба тэрмінова везыці макет газеты ў друкарню...

Натуральна, у той вечар я нават падумаць ня мог, што гэты сітуацыйны жарт некалі станецца трывалым фактам маёй біяграфіі і яго (“Хросны бацька Бум-Бам-Літу”) я нават буду раз-пораз згадваць у артыкулах да розных даведнікаў і энцыклапедыяў – праўда, ня без стоечага прысьмеху ў сабе. Дарэчы, для мяне статус “хроснага” апынуўся зручным яшчэ і таму, што шчыльна хаўрусуючыся з сябрамі гэтага руху, я не пагадзіўся кааптавацца ў ягоны склад, паколькі што ў палітыцы, што ў творчасці мне больш натуральна фармалізавацца вакол самога сябе.

— Многія літаратары з іншых, ад бумбамлітаўскага, асяродкаў лічаць, што ты быў стваральнікам гэтага руху (і нядобра касавурацца ў твой бок). Ці маюць яны рацію? Калі ня ты, дык хто прыдумаў гэтых самых брутальных герояў беларускай літаратуры?

– Калі б гэта было сапраўды так і мая роля тут была вызначальнай, дык я б адгонару ўжо даўно пэнкнуў, як перадзьмуты балончык. Бо гэта ж вам ня жарты, быць падставай такой гурмы талентаў, ды яшчэ паяднаных рэвалюцыйнай эстэтычнай задачай.

Але насамрэч у падобных меркаваньнях ўсё аблуда (і нарэшце я маю магчымасць сказаць пра гэта публічна). Версія аб маёй адметнай ролі ў паўставанні Бум-Бам-Літу з'явілася досыць даўно (мне здаецца, што я нават ведаю імя яе аўтара, аднак прэзумцыя невінаватасці перадусім) і ўжо не аднойчы агучвалася ў розных выданнях (і самымі рознымі літаратарамі). Спачатку я дзівіўся гэтай прыдумцы, потым абураўся, а затым скарыўся, бо ніхто не зважаў на мае пратэсты. Цяпер я, здаецца, ведаю, чаму? Гэтай версіі недабразычліўцы (а іх у Бум-Бам-Літа як у нікога яшчэ) дадавалі да творчай нямогласці (з іх гледзішча) бумбалітаўцаў факт канцэптуальнай несамастойнасці самога Бум-Бам-Літу.

Маўляў, ён нават зъявіца на съвет сам ня мог, дык што там казаць пра нейкі яго творчы патэнцыял.

Яшчэ раз заакцэнтую, калі я і маю нейкае дачыненне да паўставаньня Бум-Бам-Літу, дык досьць ускоснае. Болей за тое, па вялікім рахунку Бум-Бам-Літ і не бумбалітаўцы стварылі. Я ўжо недзе пісаў, што на туу пару беларуская літаратура да апошняга свайго скрайню набрыняла чаканьнем сябе новай, іншай, постмадэрновай. Карацей кажучы, яна сама была цяжарная Бум-Бам-Літам. И калі нехта ўсё яшчэ ўпартыя ня хоча разумець, што Бум-Бам-Літ – гэта *жыванароджсаны* феномен, што гэта *сама* беларуская літаратура яго спарадзіла (а ня нейкая індывідуальная сваволя), дык дазвольце выказаць скепсіс да аналітычных здольнасцяў такога недаверка.

Разам з тым, я ніякім чынам не хацеў бы зьменшыць ролю саміх “слупоў” Бум-Бам-Літу ў той падзеі, якую яны ўвідавочнілі сваім феерычным зъяўленьнем на зъдзічэлым полі беларускага пісьменства. Для вырашэння ўласных канцептуальных задачаў **Літаратура абыкаго** не выбірае.

Завяршыць гэты фрагмент я хацеў бы звортам да ягонага пачатку, каб шчыра запытацца ў самога сябе: а насамрэч ці была (ёсьць) у мяне хоць-якая роля ў гэтай гісторыі з Бум-Бам-Літам, акрамя міфапаэтычнага “хроснага бацькі”? — Бадай што была (ёсьць). Гэта роля *адваката* Бум-Бам-Літу. И хаця публічна мне ня лішне часта даводзілася выступаць у ягоную абарону, але ў такім азначэнні найболей праўды.

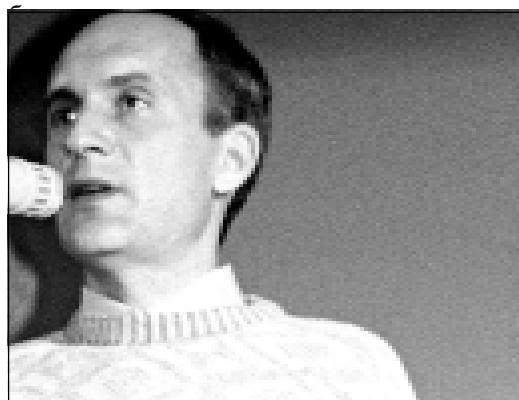
— Бум-Бам-Літу дзесяць гадоў. З цягам часу, звычайна, і самі зъявы, і іх ацэнкі меняюцца. Калі парадунаць Бум-Бам-Літ сярэдзіны дзевяностых і сёньняшні, дык у чым іх адрознасць?

— Як гэта ні дзіўна, але для мяне Бум-Бам-Літ застаецца лічы тым жа самым, што і быў ад пачатку. Зрэшты, а што тут дзіўнага? Я ж сам кагадзе сыцьвярджаў, што Бум-Бам-Літ не сканструйваная прыдумка, ён – *жыванароджсаны*. Гэта значыць, што паколькі ён нарадзіўся Бум-Бам-Літам, дык нікім іншым і быць ня

можа. Натуральна, з гадамі хлопцы і дзяўчыны сталеюць, усё болей разыходзяцца ў поглядах, мяняюць (і часам разыкальна) сваё пісьмо, але хоцькі-няхоцкі застаюцца ў тым дыскурсе, які самі і стварылі.

Відавочна, многім з іх гэты дыскурс за дзесяць гадоў добра-ткі надакучыў. Сей-той з бумбамлітаўцаў пачаў нават ненавідзець Бум-Бам-Літ, а нехта ўжо і староніца сваіх былых хайрусынікаў (хаця сярод бальшыні яшчэ шмат прыязыні адзін да аднаго). Таму бумбамлітаўцы раз-пораз уласнаруч ладзяць хайтуры па Бум-Бам-Літу, каб вызваліцца з пад ягонага цяжару да новага вольнага руху. Але лёс, як кажуць, на кані не аб'едзеш. Бо таўро Бум-Бам-Літу выпаленае ў яго зачынальнікаў не на скуры, а значна глыбей...

Вось чаму, калі змарнелымі да рэшты бабулямі і дзядулямі яны возьмуцца наастачу перабіраць сваё жыцьцё, дык Бум-Бам-Літ выявіца ці не загалоўнай яго творчай падзеяй, колькі б чаго не

Юрась Барысевіч

— Якая мэта ваших навацыяў? Што імкнецца давесыці? Ці гэта проста выкіды падсвядомасці?

— Сэнсу ў навацыі ня больш і ня менш, чым у кансервацыі. Цывілізацыя мае патрэбу і ў тым, і ў другім. А паколькі беларуская культура і наогул беларуская ментальнасць вылучаецца сярод суседніх сваёй кансерватыўнасцю, дык і ў навацыях мае большую патрэбу.

Авангарднае мастацтва мае больш агульнага ня з шоў-бізнесам, а з навукай

(таму і аўдыторыя ў яго больш адукаваная). Авангард, як і навука, займаеца пошукамі праўды пра наш сьвет і ягоныя ваколіцы, скарыстоўваючы для гэтага ўсялякія эксперыменты. “Я імкнуся пісаць не ідэальна, а праўдзіва”, — казаў Тулуз-Латрэк, а ён для свайго часу быў даволі радыкальным наватаром. І мае сябры-літаратары, прыхільнія да эксперыментальнай эстэтыкі, зазвычай называюць сябе рэалістамі.

Літаратуразнаўцы найчасцей ня бачаць карысыці ў авангардных эксперыментах, бо ўзіраюцца ў мінуўшчыну культуры, а ня ў сучасную будучыню, атаясамліваюць пекнае пісьменства са зьмесцівам бібліятэчных фондаў і школьніх праграмаў. Сапраўды, як уважнуць бумбамлітаўскія і падобныя да іх акцыі пад вокладку звычайнага школьнага падручніка? І ўсё ж ёсьць падставы меркаваць, што гэта ня нашыя ініцыятывы разгортваліся па-за межамі літаратуры, а сама літаратура спрабавала намацаць праз іх новыя сродкі выразнасці, адпаведныя рэвалюцыйным зменам у камунікацыйных тэхналогіях. Кампьютарызацыя адукатыўнай і канкурэнтнай паміж інтэрнэтавымі бібліятэкамі прымусіць дапоўніць электронныя скарбонкі для прыгожых словазлучэнняў сродкамі мультымедыя: фанаграмамі аўтарскіх дэкламацый, фотаальбомамі, відэофільмамі, навучальными гульнямі. І тады ўжо нікто ня будзе пярэчыць, што перформанс можа быць ня менш зъмястоўнай формай літаратурнае творчасці, чым верш ці нататка ў дзёньніку.

Пажадана, каб кожны літаратурны твор меў розныя варыянты — кніжны, мультымедыйны, жэставы. Літаратарам, калі яны хочуць знайсці больш шырокую і ўдзячную аўдыторию, варта скінуць сябе ланцуці традыцыйнага беларускага пастулату “Як чуецца, так і пішацца” — і, наадварот, “Як пішацца, так і чуецца”.

— Чым перформанс розніца ад тэатру? Калі Вы начали займацца гэтым дзіўным мастацтвам?

— Упершыню ў перформансце я паўдзельнічаў гадоў з 11 таму, яшчэ да Бум-Бам-Літу. Класік гэтага жанру мастак

Ігар Кашкурэвіч (ён цяпер жыве ў Берліне) запрасіў дапамагчы ў акцыі “Плошча Свабоды” — у межах міжнароднага кангрэсу мастацтвазнаўцаў, дзе мы ўдзельнічалі. Мы прывезылі цэлы аўтобус на плошчу, дзе тады прадавалася прыемнае воку салоннае мастацтва, і абышлі той местачковы “арт-рынак”, трymаючы кіямі над галовамі квадратныя зэлдлікі. Спадзяюся, мастакі-гандляры зразумелі, што міжнародны рынак цікавіць творы зусім іншага кшталту.

Другі перформанс я рабіў ужо разам з сябрамі-бумбамлітаўцамі: з маёй прапановы мы адпусцілі на волю хвалю ў Свіслоч нашыя тэксты, складзеныя ў выглядзе караблікаў ці запакаваныя ў пляшкі.

Актуальным (прычым, для любой эпохі) мне здаецца такое мастацтва, дзе аўтар рызыкуе сабою — сваёй рэпутацыяй і ганаарам, а то і здароўем. Удалы эксперымент дазваляе часам адшукаць выйсьце ня толькі з сусветнага супермаркету, але і з уласнага лёсу, гэтай партатыўнай камеры сымяротніка.

Ваўка называюць санітарам лесу, а перформанс можна назваць санітатарам душы і, у той самы час, санітарам культуры.

Зазвычай перформанс мае два вектары: унутраны й зьнешні. З аднаго боку, ён дапамагае аўтару адолець хай сабе некаторыя з асабістых психалагічных проблемаў. З другога боку, перформанс — ня толькі некамерцыйнае, гэта антыкамерцыйнае мастацтва, кпіна з законаў шоўбізнэсу. Ён вучыць быць сабою, быць безбаронным, цалкам адкрытым съвету ня толькі гледача, але і самога аўтара.

У адрозненінне ад палітыкаў і зорак арт-рынку, перформер можа дазволіць сабе быць не заўсёды прыемным і зразумелым. Тут мастак не хавае, а, наадварот, выстаўляе на агульны пагляд свае недахопы й “комплексы”, глыбока асабістыя (і, разам з тым, блізкія многім людзям) турботы.

Перформанс — гэта верш у жэстах, прычым верш імправізаваны. Гэта падарожжа, якое дазваляе абнавіць бачаньне съвету самому аўтару, а зредку і гледа-

чам. Перформанс мае права быць недасканалым, бо, у адрозненіне ад съпектаклю, робіцца без рэпетыцыі, і ніхто ня ведае пэўна, чым ён скончыцца.

Калі тэорыя рэінкарнацыі няслушная, нашае жыцьцё – ня цырк ці тэатр, а фестываль перформансаў.

— Як вы ставіцеся да моднага цяпер постмадэрнізму?

— Нас часам паблажліва парадайно-уваюць з футурыстамі й дадаістамі пачатку ХХ стагоддзя. Маўляў, цяпер актуюльна было б пісаць шматлойныя саркастычныя тэксты альбо практыкавацца ў “клавіятурным мысьленіні” — распрацоўваць сецявыя жанры. Між тым, бумбамлітаўцы аддавалі перавагу перформансам і выставам не таму, што “не дараслы” да постмадэрнізму ці да Інтэрнэту. Наадварот, постмадэрновыя і камп'ютарныя гульні ў замежнай літаратуры здаваліся нам (прынамсі, мне, Мінскевічу, Сіну) чымсьці бясплённымі і разбуразальнымі — тым, што вартага пераадолець ці прамінучы. Менавіта *пошук альтэрнатываў постмадэрнізму* — што б там ні казаў Акудовіч — і *аб'яднаў бумбамлітаўцаў* (адной з прычынаў такога выбару было тое, што постмадэрнізм тады ўжо абвесьціла сваёй ідэалогіяй ТВЛ).

Зрэшты, усе мы, апроч *супольных* акцыяў і публікацыяў (толькі яны й вартыя звацца “Бум-Бам-Літам”), займаюцца кожны сваімі праектамі, і ў тым ліку — пісалі тэксты, у якіх, пры жаданьні, можна зауважыць уплыў эстэтыкі постмадэрнізму.

Калі мы скарыстоўвалі некаторыя прыёмы класічных авангардыстаў, дык не таму, што нічога ня чулі пра большую літаратуру, а таму, што тыя прыёмы лепш пасавалі нашай псіхалагічнай канстытуцыі і, галоўнае, у съпецыфічных умовах сярэдзіны 1990-х гадоў менавіта яны былі найболыш эфектыўнымі для самавыяўлення. Мы не капіявалі знайдкі авангардыстаў, а разгортвалі іх — пераносілі ў зусім іншы кантэкст (напрыклад, мары Антанена Арто пра ма-гічны “тэатр жорсткасці” трансфарма-

валіся ў майм варыяньце маніфэсту БЛ у ідэю “літаратуры бяз словаў”).

Бумбамлітаўская эксыперыменты ў свой час зрабілі істотны ўнёсак у тое, каб эстэтызызаць літаратурны працэс па-за межамі пісьма й кнігавыданьня. Аднак, сёння мы эксыперыментуем больш на паперы, чым на сцэне. *Бум-Бам-Літ* быў *суполкай перформераў*, *Schmerzwerk* — гэта ўжо *суполка пісьменьнікаў* (мастацкімі акцыямі мы займаемся й цяпер, але пад іншымі шыльдамі).

— Вы пішаце па-беларуску — гэта для вас прынцыпова? Вам беларуская мова цікавая як такая?

— Я пішу ня толькі па-беларуску... Дый ня толькі літарамі. Выказаць думку можна і праз кулінарную кампазіцыю, і праз маршруты пацалункаў. Але некаторыя думкі найбольш утульна пачуваюцца ў кнігах. И па-беларуску надрукаваць іх бывае прасцей, чым на іншых мовах.

Кніжную мову таксама трэба разьвіваць. Я, дарэчы, прыдумаў некалькі граматычных правілаў, калі рэдагаваў падручнік Сержука Аляксандрава й Галіны Мышык «Гавары са мной па-беларуску. Базавы курс клясычнае беларускае мовы»: ён мае выйсці ў выдавецтве “Логінаў”. Гэта першы за шмат гадоў падручнік мовы ў ейным несавецкім варыяньні. Дзіўная сітуацыя: дагэтуль няма добрага падручніка граматыкі на тарашкевіцы. Радыё Свабода, пакаленіне “Тутэйшых”, якія маюць добрыя рэсурсы, у тым ліку інтэлектуальныя, пакуль не наўажыліся яго зрабіць, і вось гэтым апекаваюцца быўня бумбамлітаўцы, якіх вінавацца ў касмапалітызме, негісьменнасці і г.д.

Прыдумаў, напрыклад, як сфармуляваць, чаму некаторыя істоты (кацяня, дзяўчо, старчо і г.д.) пазначаюцца словамі нікага роду: яны не дасягнулі звычайнага шлюбнага ўзросту ці выйшлі з яго. Аўтары падручніка пагадзіліся з маёй пропановай дадаць у абноўленую граматику два часы дзеяслова — *перадпрошлы* і *перадбудучы* (яны могуць ужывацца ў складаных сказах, дзе адна падзея папярэднічае другой: “Калі я прыйшоў, ты ўжо была заснушы”;

Алесь ТУРОВІЧ

*— Што здарылася ў 2005 годзе? Дзе-
сяцігоддзе Бум-Бам-Літу часам называ-
юць адной з цікавейшых культурных
зъяваў пачатку тысячагоддзя.*

— Літаратурная сітуацыя пасля 4-га каstryчніка 2005 году ў пэўнай ступені – этапная зъява ня толькі для ББЛ, але і для літаратуры ў цэльм. Дзесяць гадоў таму перманентна прадказвалі хуткую «съмерць» ББЛ... і гэтыя прадказаныні доўжана да-гэтуль. Адзначаныя «Хаўтуры» сталі этапнымі. Нехта заяўляў пра свой выхад, нехта ўспрымае ББЛ як пэўны перыяд у сваёй творчасці... нехта працягвае сваю прысутнасць... Але, у ББЛ нельга ні ўвайсыці, ні выйсці, як у «броўнаўскі рух» ці «лептоннае» поле. Пад час імпрэзы я прачытаў «хвіліну маўчання», але ў зале ніхто ня ўстаў, таму я зрабіў выснову, што ББЛ «жыў, жывы і будзе жыць». Вельмі радуюся таму, што працягваецца свое-асаблівая традыція, пераемнасць пакаленняў. Так «Хросны бацька» ББЛ Валянцін Акудовіч быў пазначаны першым сярод выступоўцаў, але быў абвешчаны апошнім... і ня выступіў (гэта ў пэўнай ступені практичны працяг тэксту «Мяне няма»), сярод выступоўцаў было некалькі падпакаленняў – крыху старэйшых, крыху маладзейшых, асабліва прыемна было бачыць сваіх былых студэнтаў.

*— Адбылося «пахаваньне» ці «рэ-
німацця»? З чым увогуле можна па-
ру나ць ББЛ?*

— І тое, і тое, плюс рэінкарнацыя. Феномен ББЛ у тым, што гэты рух працягваецца. Так «Узылёт», «Маладняк», «Тутэйшыя» шматлікі іншыя літаратурныя суполкі ўвайшлі ў архіў (у становчым сэнсе гэтага слова) – іх творчасць вывучаюць акадэмічныя і адукацыйныя структуры. У той час як ББЛ належыць да літсупольнасці, якія спалучаюць «архіў» і «сучаснасць». Так, ББЛ і ў гісторыю ўвайшоў (творчасць вывучаеца ў курсах ВНУ, часам, нават у школах), напісаны і пішутца навуковыя працы. Разам з тым – функцыянуе, дзейнічае... у той ці іншай ступені судносіцца, узаемапранікае і стасуеца з рознымі асобамі і калектывамі, як у чавескім, так і прасторовым фармаце.

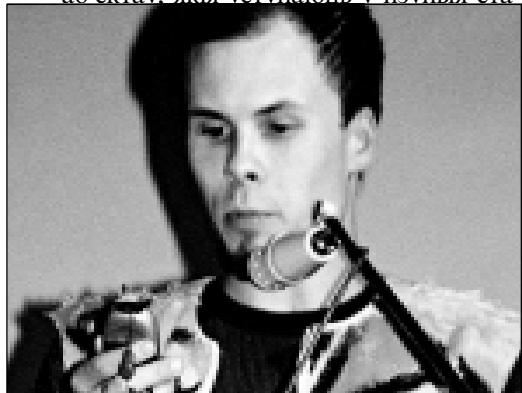
Вынайдзеная пэўная сістэма, якую можна парашаць з рознымі грамадскімі аб'яднаннямі, групамі. Так, ёсьць рэлігійныя групы, дзе дастаткова сабрацца ўтраіх, прачытаць малітоўны тэкст – такім чынам ужо ствараеца храм у душах, людзей яднае імкненне да Бога.. Ёсьць незалежныя маркетынгавыя сістэмы, кшталту сеткавага маркетынгу. Там людзі імкнуцца зарабляць гроши, і кожны адказвае сам за сябе. У сістэме Аナンімных алкаголікаў мэта толькі адна — устрымаша ад ужывання алкаголю на пэўны перыяд. Існуюць сістэмы Флэш-моба, калі людзі проста выпадко-ва сустракаюцца і ўчыняюць нейкую абсурдную дзею (кладуць кветкі да клоўна ля Макдональдса, проста зьбіраюцца на плошчы і пляскаюць у далоні, па чарзе пыдыходзяць да гандляра ў краме і пытаюцца пра кошт тавару... ББЛ можна ставіць у шэраг такіх арганізацый.

Тут людзей аб'яднала проста імкненне да, даруйце за штамп, творчасці, гульні... Па вялікім рахунку, сам літаратурны дыскурс, нацыянальна-беларускі дыскурс з'яўляюцца лакальнымі зъявамі ББЛ, хаця звычайна яго звязываюць з літаратурнай творчасцю і беларускай мовай. У маніфестах і праграмах не рабілася акцэнту на нейкіх съядомых пратэстах, канкрэтнай пропаганды «беларускасці», але пераважна тэксты ствараліся і агучваліся па-беларуску, і,

адпаведна, быў зроблены сапраўдны «Бум» у добрым сэнсе гэтага слова.

— Ці можа ўступіць у ББЛ неадушаўлённая рэч, напрыклад Лялька?

— Так, у межах ББЛ структурна арганізоўваюцца рэчыўныя аб'екты. Напрыклад, у дадзенай сітуацыі «Тазік» можна разглądaць як «Стойп» ББЛ. Тазікаў ужо існуе даволі багата (на розных вечарынах і мерапрыемствах выкарыстоўвалі розны посуд), класічным варыянтам можна лічыць алюміневы, які да таго ж павінны «складвацца». Мяркую, ніхто з тазікаў ня будзе супраць удзелу ў праектах тых жа лялек, іншых аб'ектаў, якія ўступаюць у пэўныя ста-

Віктар Жыбуль

**— Сёньня многія бумбамлітаўцы ка-
жусць, што Бум-Бам-Літ яны даюно пак-
інулі. А ты выйшаў з ББЛ?**

— Фармулёўкі кшталту “увайсьці ў ББЛ – выйсьці з ББЛ” выклікаюць у мене дзўйняя асацыяцыі. Нібыта ББЛ – гэта нейкая таямнічая будыніна. Вось чалавек падымаетца па прыступках на ганак, адчыняе дзвіверы, уваходзіць і... И выходзіць праз некалькі дзён/месяцаў/гадоў/дзесяцігоддзяў. Што з ім адбыва-
лася ў загадкавай будыніне? “— Дзе ты?” “— Да вось, ішоў з крамы, па дарозе ў бумбамліт заскочыў, але я ненадоўга, хутка вярнуся...”. “Дождж пачаўся! Трэба зайдыці ў бумбамліт, перачакаць”. “Прабачце, вы не падкажаце, як можна дайсьці да найбліжэйшага бумбамліту?”.

“Давай збочым. Надта ўжо ў бумбамліт прыпёрла”. “У бумбамліт стаяла такая вялізная чарга, што мы вырашылі перацярпець”...

**— А раптам у гэтай будыніне мож-
на застацца назаўсёды?**

— Не хацелася б. Будынак мае съце-
ны, а съцены – гэта ўсё ж аблежаваньне Свабоды. Аднак ёсьць і яшчэ адна тэо-
рыя, згодна з якой Бум-Бам-Літ – не арганізацыя, а, умоўна кажучы, тып твор-
чага съветапогляду ці, калі хочаце, стан
души. Тады па-іншаму ўспрымаецца і
выраз “увайсьці ў ББЛ” – амаль як
“увайсьці ў транс (экстаз, нірвану)”.
“Што табе трэба для поўнага бумбамлі-
ту?” “Наш гуру ўвядзе вас у бумбамліт
усяго за пяць хвілінаў”. “Я пазаўчора
быў у такім бумбамліце, што нічога
рабіць не хацелася”. “Паглядзі, Міхась
пасыля гэтых таблетак ніяк з бумбамліту
ня выйдзе!”. “О, як мы тады абкурыліся!
Суцэльны бумбамліт!”. Праўда, ёсьць не-
бяспека безнадзейна падсесыці на бум-
бамліт і ператварыцца ў хранічнага бум-
бамлітаўца. Некаторым з нашых тава-
рышаў ажно пачало неставаць пачуцьця
болю, і яны стварылі цэлы завод па яго
вытворчасці (ці ўсё ж такі утылізацыі?
– ёсьць розныя версіі). І назму дзеля ка-
ларыту далі нямецкую – “Schmerzwerk”.

Я можа цяпер і выйшаў бы з Бум-Бам-
Літу. Але позна. Выходзіць ужо няма
адкуль. Ужо няма той атмасфэры, якая
ахутала нас гадоў 10 ці нават 5 таму. І
нездарма вечарына, прысьвечаная дзеся-
цігоддзю нашага руху, называлася “Хаў-
туры па Бум-Бам-Літу”. А пасыля прапано-
вавы Алеся Туровіча ўстаць усім, хто
лічыць сябе бумбамлітаўцам, у зале пад-
няўся толькі паэт Віктар Іваноў, які
ніколі да руху дачыненьня ня меў. Вось
так. Сёньняшні твар Бум-Бам-Літу пра-
дэманстраваў “чалавек з боку”, хоць і
эстэтычна блізкі нам.

Насамрэч Бум-Бам-Літ ні жывы, ні
мёртвы. У яго няма пасьведчаньняў ні аб
съмерці, ні аб народзінах. Як ува ўсіх нас
няма пасьведчаньняў пра тое, што мы –
бумбамлітаўцы. Няма ў нас і пратаколаў
пасяджэнняў, бо і пасяджэнняў нікіх
не было. Больш за ўсё мене забаўлялі

пытаўні кшталту “А пры чым Бум-Бам-Літ існуе?”, “А Бум-Бам-Літ афіцыйна зарэгістраваны?”, “А хто кіруе Бум-Бам-Літам?”. Ды ніхто. У нас, шаноўнае спадарства, абсалютная анархія! У добрым сэнсе анархія. У кожнага свая тэрыторыя творчай свабоды, і кожны абсталёўвае гэтую тэрыторыю на свой густ. Праўда, пры такіх поглядах мы зразумелі, што шыльда “Бум-Бам-Літу” для нас зусім не ававязковая.

— Калі так, то... а ці быў Бум-Бам-Літ?

— Усё ж быў. Бо ёсьць пра што прыгадаць. Быў шабаш з дзеркачамі ў парку імя Горкага. Былі вершы на таблетках і гарчычніках. Быў шпацыр з тазікам і сцягам на Дзень Волі. Было вегетарыянскае людажэрства пад помнікам Янку Купалу. Была эстафета на роліках з адначасовым дэкламаваннем твораў Пушкіна. Была нават перавозка труны ў трамвайце — адна толькі падрыхтоўка да перформансу ўяўляла з сябе відовішча, ня горшае за сам перформанс. Карацей, уражаньня ў шмат.

I сапраўдане мастацтва павінна ўражваць. Ня ўсе, аднак, разумеюць нашае мастацтва. У час аднаго з маіх выступаў нейкая разъюшаная жанчына падышла да сцэны, скапіла мікрофон і са словамі “Это не может больше продолжаться!” паваліла яго на сцэну. Я тады разгубіўся і ў знак пратэсту разылёгся на сцэне. Думаў: няўжо ўсё, што я пішу і чытаю са сцэны, — такое паскуднае? Ды гэта не істотна. Проста ў зале часта сядзяць людзі, якія хочуць самарэалізавацца, але ня ведаюць як. Вось, напрыклад, ня так даўно на філфаку выступаў досьць бяскрайдны расейскі паэт Дзымітрый Вадзеньнікаў — дык да сцэны падышоў нейкі хлопец з расшыленымі штанамі ў высунутым... ну зразумела чым. Насамрэч самыя эпатажныя перформеры хаваюцца сярод публікі, толькі іх чамусыці ніхто на сцэну ня кліча.

— Ну а чаго можна чакаць ад Бум-Бам-Літу ў бліжэйшы час?

— Нічога. Чакаць можна ад кожнага асобна ўзятага бумбамлітаўца. Сам жа

Серж Мінскевіч

— У чым фішка, то-бок, вешка літаратуры?

— У знакамітай кампутарнай гульні Сіда Мэера “Цывілізацыя” — сімулятара гісторыі чалавечтва — ёсьць важная галіна тэхналогіі — “літаратура”. Яна дазваляе будаваць у гарадах бібліятэкі, чым рэзка павышае культурны ўзровень і культурную экспансію нацыі, і дае права на ўзвядзенне цуду сьвету — Вялікую бібліятэку (маецца на ўвазе Александрыйская бібліятэка). Гэты цуд мае фенаменальную якасць: адкрывае нацыі любую новую тэхналогію, вядомую хация б дзівюм іншым нацыям. Фактычна на паўгульні можна забыць пра навуку — тэхналагічныя дасягненні вам будуть перадавацца вашымі ж спаборнікамі, а вы можаце траціць свае грошы на штосяці карыснае — напрыклад, культуру. Вопытны геймер на самым пачатку “Цывілізацыі” ўсталёўвае стратэгію на адкрыццё менавіта “літаратуры”.

Сід Мэер, як сапраўданы мастак кампутарных гульняў, заўважыў і аддаў належнае пазнавальнай (цікаўнаснай) функцыі літаратуры...

Навукоўцы дапусцілі, што андроны — элементарныя часыцінкі, што ўваходзяць у моцныя ўзаемадзеянні (напрыклад, унутры атамнага ядра) складаюцца з іншых элементарных часыцінак. І далі назву гэтым іншым іншым мікраўтварэн-

ням — *кваркі*. Адметнасьць у наступным: назвы новым элементарным часынкам заўсёды давалі ад грэцкага ці лацінскага кораню (лептоны, фатоны, электроны; мезоны, пратоны,нейтроны і г. д.). А тут, раптам *кварк*. Слова ўзята амерыканскім фізікам М. Гел-Манам з раману Дж. Джойса “Хаўтуры па Фінегану”, дзе яно азначала нешта няпэўнае, містычнае.

Літаратурнае паходжаньне назвы найбольш загадковых элементарных часынкаў інак — не выпадковасьць, а заканамерны вынік ідэячэрпання з літаратуры.

Нашая съядомасьць — трошкі банальнаём, — як адна з формаў матэрыі — прадукue кванты ўсёпазнанья, якія можна называць, (дайце ўжо разгарнуцца нашанскаму!) — ад санскрыцкага-беларускага *веды* — *ведоны* (ведоны, а не вядоны, “е” падкрэслівае повязь зсанскрытам). Літаратура, як прадукт съядомасьці, выкладае іх у свайго текста-матэрыі ў выглядзе слоўных утварэнняў (набору лексемаў), якія можна даць найменьне — *ведземы*. Пачуцьцёвабобразныя, інтуітыўныя *ведоны* — *што хоцца* *хацець* *пазнаць* *пераўтвараюцца* літаратурай у рыгтарычныя дваякі пытаньнене-адказы — *ведземы* — *што б такое можна пазнаць, каб пазнаваць далей*. Чым больш ведземаў мае літаратурны твор, тым ён больш каштоўны для чалавечства.

— Напрыклад...

— There are more things in Heaven and Earth, than are dreamt of in your philosophy (Shakespeare). Перакладзем даслоўна, а не паводле Гаўрукова перастварэння: “Ёсць шмат рэчаў на Небе і на Зямлі, што ня сынілася-мроілася вашай філасофіі”. (Шэкспір). Гэта самы просты і агульны прыклад *ведземы* — тут закладзена найпрасцейшая праграма пазнаньня непазнанага: сыніце-мройцедый прысыніца-прымроіца. Шэкспіраўская творы перанасычаныя ведземамі, якія даўно ўжо расцягнутыя навукоўцамі і літаратарамі па іх уласных працах. “...Распалася вязмо часоў. Навошта я народжаны звязаць яго ізноў?”... Увогуле прозывішча Шэкспір можна перакласыці: той, хто патрасае дзідаю. Значыць, той, хто паказвае шлях — нездарма існуе меркаваньне, што Шэкспір прыхадзень з іншай планеты...

Такім чынам гнаселагічнасьць літаратуры — асноўная яе платформа. Адсюль жывучасьць, трывучасьць і несьмяротнасьць літаратуры. І пазнанье літаратурнае мае шмат вектараў, ня толькі стрэлачкай у вонкавы съвет, але і ва ўнутрадушэўны. Паэзія — гэта бясконцае пазнанье прыгожага, пазнанье каканьня, психалагізму індывідуальных паводзінаў і іншых пістанаў, пі-хозаў і пі-фактараў... Адсюль вялікая разнастайнасьць пазіі — ад сэнсанагружанай да алітэрацыйнай-надсвядомай.

Калі ў літаратурнай практицы, няхай нават прымітыўнай, адчуваецца імпэтнасьць: *што съці такое спазнаць*, свайго кшталту алгарытм чагопазнанья, то такую практику варту прызначаць літаратурным творам. Як у кабіне ліфта, калі там зроблена пяць помкаў, то націнуўшы на іх, мы можам наведаць (спазнаць) пяць паверхі, калі дзвеяць, то імагчымасцяў у нас будзе на дзвеяць узроўняў. Няхай, там будзе ўсяго толькі адна помка, пры націску на якую адпадае падлога, але галоўнае, каб не была пустая съценка...

Тут паўстае праблема крытэраў, якія на сучасці, дык вельмі і вельмі размытыя...

— Якое асноўнае пытанье для “чагопазнання” ў беларускай літаратуре?

— У кожным творы гэтых пытаньняў даволі шмат. У быкаўскіх іх — неймаверная колькасць. Але калі падыходзіць да ўсёй беларускай літаратуры прадузята, па-дубаўцоўску, то можна вылучыць адну тэнденцыю чагопазнанья. Прывядзем паралель: у расейскай літаратуре ўсё, умоўна кажучы, зводзіцца да пытаньняў “Што рабіць?” і “Хто вінаваты?” Хаця карыснай для самой Расеі, як гэта аднойчы заўважыў Юры Андруховіч, каб расейская літаратура грунтоўна распрацавала і трэцяе пытанье: сінкевічаўскае “Камо грядеше?” ці на ліхі пачатак гогалеўскае “Куды ты, Русь, нясешся?”. Дык вось, беларуская літаратура ў сваёй цэнтрама се вырашала пытанье “А хто там ідзе?” Альбо кампактней: “Хто мы?” Ведземы

ўсёпазнаньня замяняліся ведземамі самапазнаньня, а часам пераўтвараліся ў самакапаньне. Недавырашана сць праблемы, насамрэч вострая, і прыкладам тое, што некаторым дзяржмужам сорамна сябе лічыць беларусамі... Аднак схема паўтараеца зноў і зноў: недавынырнуты крик “Хто мы! Беларусы!”, пастаянна тоне ў шэрым натоўпе і чарговымі ўсхлюпамі непакоіцца пра мову. Але ня трэба пра яе непакоіцца, яна ёсьць, а на дварэ Інтэрнэт! Калі яна вам дадзеная (ад дзядоў і прадзедаў), то й пішыце на ёй, паліруйце, разывівайце, ёсьцека, нарэшце, прыставачна-суфіксальны спосаб словаўтварэння для сінтэзу дыяметантаў, ёсьцека дыялектала-гічныя брыльянтавыя выканні! Паширайце! Спадар Але́сь Каўрус усё запіша і зарэструе!

Дзіўнай, таксама выглядае праблема ўласнабеларускага твору. “А гэта ў вас беларускі твор?” Памятаю, некаторыя літаратары казалі мне: “Так, у цябе фантастыка цікавая, але яна нейкая міжнародная, а дзе ў ёй беларускае?” Шчыра кажучы, мяне гэтае пытанье ставіла ў замежак. Дастаткова, што напісаны твор па-беларуску і захоўвае думкі беларуса-пісьменьніка, да якіх я сябе залічваю.

“Хтомысьць”, не загана, прайўлялася ў рамантычна-ўзынёслых творах, сапраўдных узорах нашай літаратуры (Янка Купала, Якуб Колас, Наталья Арсеньева, Уладзімір Каараткевіч і інш.) Праяўлялася і ў назвах пісьменьніцкіх арганізацыяў “БелАПП” (былы “Маладняк”), “Тутэйшыя”. Сюды варта аднесці тэвээлаўскі праект “Правінцыя”. А на жарце з абрывітурай галоўнай пісьменьніцкай арганізацыі **СПБ** можна паказаць пераадоленне інтраскіраванага “Хто мы?” на экстраразгорнутае “Гэта мы!”: Саюз Пісьменьнікаў Беларусі – Саюз Беларускіх Пісьменьнікаў – Беларускія Пісьменьнікі Съвету – Сусъветнавядомыя Беларускія Пісьменьнікі.

Практычна, менавіта Бум-Бам-Літ, дзе-сяцігодзьдзе якога адзначаеца, да пытаньня “Хто мы?” падышоў па-іншаму: на “хто мы як тутэйшыя?”, а “хто мы як творцы?”,

Арцём Кавалеўскі

— Арцём, як вядома, ты прыйшоў у ББЛ на з самага пачатку яго заснавання. Ці было тваё далучэнне да руху выпадковым?

— Я ня веру ў выпадковасці. Калі ў 1999 годзе Серж Мінскевіч прапанаваў мне далучыцца да “зрухароў” ББЛ, я ўспрыняў гэта цалкам натуральна: тады мне імпанавала атмасфера творчай разыняволенасці, канцэнтуальны хаатычнасці ды эпатажнага флёру ББЛ з яго напаўмаргінальным ваганьнем паміж літаратурнай прысутнасцю і сталым жаданьнем уцёкаў ад усяго таго, што прынята лічыць прыгожым пісьменствам. Эклектычнасць мастацкіх пазіцыяў руху была для мяне відавочнай: бадай кожны ўдзельнік меў за абавязак тэарэтычна аргументаваць тыя творчыя прынцыпы, якім аддаваў перавагу і якімі кіраваўся ў працэсе стварэння сваіх тэкстаў (ды іншых мастацкіх прадуктаў). Так, з майм “прыходам” у ББЛ у метадалагічную скаронку руху, у якой і без таго было ўжо багата разнастайных “– IЗMaў”, трапіў і мой літаратурна-мастацкі метад “логафармізм”, увасоблены ў форме зыходнага маніфесту (Пачатак логафармізму: Маніфест, Першацьвет. 1999. № 7-8. С. 38 – 42). Менавіта гэтую

падзею ў сваёй творчай біяграфіі я лічу адпраўным пунктам сусіданьня ў руху. Іншая справа – непасрэдны ўдзел у жыцьці ББЛ. Я заўсёды лічыў (і лічу), што прыналежнасць творцы да пэўнай суполкі, згуртавання альбо руху – зъява часовая і ў пэўнай ступені непазыбежная. Перад тым, як увайсьці ў ББЛ, я меў карысную, на мой погляд, магчымасць назірання і рэфлексіі над тым творчым матэрыялам, які ўдзельнікі руху намагаліся ўвасобіць у досьць правакацыйных, але часам вельмі наўных формах. Асабліва гэта тычылася тэарэтычнага боку творчасці, які ББЛ ніколі не пакідаў па-за ўвагаю. Цытаты і некрытычнае перайманьне чаго і каго заўгодна з сучаснага агульнагуманітарнага мысьлення ў творах некаторых аўтараў руху, прыпраўленыя інсітным адчуваньнем сучаснай эстэтыкі, выключна інтуітыўным (а таму і ўяўна пераканаўчым) поглядам на сучаснае мастацтва, імкненіне ўвасобіць свае пазалітаратурныя прыхільнасці ў слоўнай творчасці часам падаваліся вельмі штучнымі і сумніўнымі (лебедзь, рак і шчупак). Але разам з тым менавіта гэта і падкупляла! Прынцып гульні, памножаны на жаданье ўсеагульнай канцептуалізацыі і максімальнай свабоды, надта прыцягальны і прывабны для маладога творцы, не прыгнечанага заштампаванымі, кандовымі вызначэннямі мастацтва. ББЛ па вялікім рахунку мне заўсёды ўяўляўся tym вольным прасцягам (менавіта прасцягам, а не суполкай, групоўкай, нарэшце, рухам), дзе можна раз і назаўсёды пазбавіцца эстэтычнай закамплексаванасці ў самым шырокім яе разуменіні. Прымараючы ўдзел у імпрэзах ББЛ, я падсвядома адчуваў сябе (ды іншых паэтаў) малым дзіშем у строі зайчыка, які ўскараскаўся на табурэтку перад каляднай елкай, каб прачытаць вершык пра ту ю ж елку... Тут табе і дэкламацыя, і перформанс, і непасрэдная аўтакрэацыя! ББЛ заўсёды быў уласцівы здаровы інфантыйлізм. З іншага боку, трэба ўсё ж пазбавіцца наўнага меркаванья пра заўсёднасць і ўсюднасць руху. Так, з яго цяжка выйсьці (бо прасцяг гэтыя ня мае строга вызначаных ме-

жаў), але і канстататцыя міфічнай прысутнасці (як пэўнай універсаліі) ў міфічнай прасторы можа спарадзіць комплекс творчай непаўнавартасці. На жаль (а можа, і на шчасце), regrettum mobile яшчэ ніхто ня вынайшаў. Вандроўка ў прасцяці, хай сабе і вельмі прывабным, ня можа быць бясконцай... Вяртанье наканавана амаль кожнаму. Але, каб вярнуцца, трэба, безумоўна, мець сілы. Іншае пытанье – куды вяртасца?...

— Сёньня, калі ўжо спраўленыя хаўтуры па ББЛ, і мы можам больш менишаб'ектыўна зірнуць на яго 10-гадовую гісторыю, як табе здаецца, што было найвялікім здабыткам і найвялікшай паразай руху?

— Шчыра кажучы, я не лічу, што нядаўнія “хаўтуры” можна ўважаць за прызнаныне сымерці альбо зынікненія руху з нацыянальнага літаратурна-мастакага працэсу. “Хаўтуры” – гэта толькі чарговая ўдалая акцыя ББЛ, якая, як ні парадаксальна, засведчыла досьць вялікую папулярнасць руху сярод публікі, што цікавіцца сучасным мастацтвам (хочы, вядома, у нашай краіне абрад хаўтураў заўсёды зьбіраў грамаду выпадковых развязак). Зразумела, што, паклайушы руку на сэрца, нікому з сёньняшніх, а таксама быльых зрухароў, ня хочаша пакінціць і назаўсёды развязітца з такім раскручаным брэндам як ББЛ. Нават суполка Schmerzwerk, якая фактычна зьявілася спадкаемцам ББЛ, не дасягнула ўзоруно папулярнасці руху, які вось ужо некалькі гадоў перманентна канае (як бачым, не заўсёды першы блін камяком). ББЛ як праект, праект удалы і вядомы, яшчэ доўга будзе актуальным, нават калі актуальнаясць гэтая паспрыяе паступовай “рэінкарнацыі” праекту. Але трэба ўзяць пад увагу асобасную творчую стомленасць аўтараў, якія дагэтуль нясуць на сабе цяжар колішнія заангажаванасці руху. Ці будуць яны здольныя заставацца tymі няўрымсълівымі, гарэзълівымі хлопчыкамі і дзяўчаткамі, для якіх гульня ў ББЛ і надалей застанецца цікавай творчай актуаліяй? Наўрад ці. У рэшце рэшт, кожны з нас сталее... Супольнасць мае

саступіць месца прыватнай рэалізацыі. Гэта цалкам натуральны працэс. Калі казаць пра найвялікшы дасягненне ББЛ, то тут шмат чаго можна прыгадаць. Выступаючы ў Кракаве па запрашэнні студэнцкай арганізацыі Ягелонскага Універсітэту “Koio wschodnie” з лекцыяй “Бум-Бам-Літ: 10 гадоў гульні бяз правілаў”, я даводзіў польскай аўдыторыі, што ББЛ – гэта фактычна першая літаратурна-мастацкая арганізацыя на Беларусі, якая ў сваёй дзейнасці замяніла традыцыйны панятак стэрэатыпу на плюралістычны панятак стэрэагусту (што ў прынцыпе не ўласціва беларускаму менталітэту) за кошт съядомай эклектычнасці і наўмыснай разгалінаванасці творчых канцепцыяў. Па-другое, гэта съядомае далучэнніне руху да агульнаеўрапейскага літаратурна-мастацкага працэсу. Дагэтуль амаль ніхто з беларускіх літаратараў (за рэдкім выключэннем) так актыўна ня ўдзельнічаў у міжнародных фестывалях, акцыях, не выдаваў супольных літаратурных зборнікаў, не дэмантраваў айчынную творчасць за мяжою. Безумоўна, ББЛ тут па-за канкурэнцыяй. І, нарэшце, якія пафасна гэта гучыць, актыўная папулярызацыя айчыннай літаратуры (роднай мовы) сярод беларускай моладзі. Дзякуючы выступам бумбамлітагаў маладая грамада зразумела, што сучасная беларуская літаратура – гэта *cool*, а пісаць і размаўляць па-беларуску – модна. Што тычыцца паразаў, а дакладней, пралікаў руху, якія, безумоўна, былі, то тут я б назваў, у першую чаргу, перанасычанасць ідэямі, якія вялі фактычна да пазаканцептуальнасці творчых падыхоў да і пэўнай блытаніны ў філософскай метадалогіі руху. Ня спрайдзілася таксама спроба постмадэрнісцкага пазіцыяновання руху, бо фармальныя пошуки ў большасці творчых праектаў удзельнікаў ББЛ мелі пад сабою выключна мадэрнісцкую глебу, і гэта, у прынцыпе, зусім натуральная, калі ўлічыць, што “новую” літаратуру некаторыя ідэолагі бачылі па-за ўласна літаратурным дыскурсам.

Ілья Сін

— *Тыповыя прэтэнзii да радыкальна нерэалістычнай эстэтыкі можна падзяліць на дзіве группы. Па-першае, гэта “пустая гульня” надта ўжо далёкая ад актуальных проблемаў у жыцці беларускага грамадства, а па-другое, усё гэта колісі ўжо было...*

— Мая творчая практика непасрэдным чынам گрунтуецца на ўласнай экзістэнцыі, хадзі і адлюстроўвае яе даволі апасродкована – што, увогуле, харктэрна для любых стасункуў паміж мастацтвам і рэчаіснасцю. Я не адмаўляюся ад слова “гульня”, хадзі і не разумею ягоных адмоўных канатацый. У творах, прыналежных да мадэрнізму, яно мела амбівалентнае значэнне, і толькі постмадэрнізм (да якога я, паўтаруся, ня маю сутнаснага дачынення) абсалютызаваў гэтае паняцьце. Трансгрэсія паміж гульнёй і сапраўднасцю – і трансгрэсія нярэдка вельмі трагічная — тэма папраўдзе найцікавейшая.

Вялікай проблемай беларускага грамадства я лічу тое, што *дыскурс* газеты цалкам прэвалюе над усім іншымі дыскурсамі, выцясняючы іх на маргінэз. Нямала літаратурных, мастацкіх і тэатральных тэкстаў сёньня па сваёй сутнасці прыналежаць да журналістыкі, і толькі паводле фармальных прыкметаў могуць быць далучаныя да мастацтва. Мой улюблёны аўтар мітрапаліт Антоні Суражскі пісаў пра аблежаванасць і “звужанасць” гэтага погляду на сьвет. І вельмі прыкра, што кімсьці яго “тэрытарыяльнае” пашырэнне горача вітаеца – толькі з той прычыны, што гэты дыскурс актуальны.

Што да “усё ўжо было”... Паводле маёй найглыбейшай перакананасыці, слова “прагрэ” да мастацтва наогул не пасуе. Развіцьцё выяўленчых сродкаў у літаратуры было вычарпанае яшчэ, бадай, на пачатку XX стагоддзя, і з гэтым нічога ня зробіш. Але гэтыя сродкі, па вялікім рахунку, маюць ужытковыя характар, яны другасныя ў дачыненіі да асобы аўтара і яе інтэнцыі. Таму практыка кожнага аўтара ўнікальная, калі толькі ён не карыстаецца штампамі – ці, дакладней, карыстаецца імі творча.

— Здаецца, публіка ў нас ужо стамілася ад гэтых постмадэрнізмаў і авангардызмаў. Хочацца чагосьці простага ды ўцімнага. Ці не адчуваеш ты пэўныя крызіс у літаратуры?

— Хіба можна лічыць, што літаратура нібыта знаходзіцца ў крызісе толькі таму, што яе ніхто не чытае – з сацыялагічнага, вядома, пункту гледжання. У гэтым я акурат ня бачу вялікай бяды – хутчай, мне ўсё адно. Людзей, якія спрабуюць навязаць нашай літаратуре ня толькі шкодную, але і абсалютна недарэчную для яе сέньняшняга стану логіку кан'юнктуры (бо дыктаваць яе павінен рынак, а яго няма), цэнзурным словам не ахарактарызуеш.

Туту па ўцімным аднаклеткам пісьме сёньня задаволіць вельмі праста – зайдзіце ў любую кнігарню і пагартайце кнігі “элітарных” маскоўскіх серыяў. І вось гэтае лайнно, якое хтосьці трапна ахарактарызаў псеўдарэалізмам, акурат і выклікае ў мяне алергічную рэакцыю. Мне не цікава тое, што распавядае большасць сучасных аўтараў.

Я сформуляваў бы праблему прыкладна гэткім чынам: мастацтва пазбавілася метафізікі. Яно пазбавілася духоўнай праблематыкі і таму стала прымітыўным. Раней крычаць пра адмаўленыне Бога было пафасна і крута, а цяпер, калі Ягоная адсутнасыць у съядомасці многіх людзей страціла прысмак сенсацыйнасці, пераўтварылася ў паўсядзённую рэальнасць, якая даўно ўжо ня муліць вока, іхні сьвет звузіўся і зрабіўся аднамерным.

— Што ты скажаши пра месца Бум-Бам-Літа ў гісторыі беларускай літаратуры? Ці праўда, што зьяўленыне руху стала лагічным звязнам яе эвалюцыі?

— Я катэгарычна супраць лінейнага і пасыльдоўнага разумення гісторыі мастацтва. Перакананы, што яна ня мае ніякай логікі або структуры і ўяўляе з сябе

дзеяслоў спарадычнае нагрувашчаванье індывідуальных выказваньняў – часам даволі няўязмых. Вядома, такая гісторыя павінна існаваць і ў ёй, неаспрэчна, ёсьць пэўная карысць. Але яна мусіць успрымашца як асобны тэкст, інтэлігібелльная пабудова, не іманентная самой сукупнасці артфактаў.

Зьяўленыне Бум-Бам-Літу не было дэтэрмінаванае ніякімі глобальными працэсамі ў беларускай культуры, бо кожны з нас прамаўляе менавіта ад сябе. У адзін шудоўны дзень мы сабраліся, выпілі і зразумелі, што нягледзячы на нашу рознасць, можам замыацца гэтым і надалей. Бо нашыя творчыя практыкі пачуваліся разам даволі ўтульна. Потым хтосьці

Усевалад Гарачка

— Усевалад, ты рэгулярна друкуешся ў выданнях холдынгу. Але, з іншага боку, зъмяичаеш свае творы на старонках “Нашай нівы”, “ARCHE”. Складваеща ўражаныне, што для цябе, у адрозненіне ад многіх наших літаратараў, няма падзелу на “сваіх” і “чужых”.

— Нехта сказаў: дзе зъбяруцца два беларусы – там узьнікне тры партыі. Магчыма, у мяне не беларускі менталітэт, але і выданы холдынгу з аднаго боку, як і “Наша ніва” з “ARCHE” – з другога – мне аднолькава свае. І адначасова чужыя, бо адны і другія для мяне найперш сродак камунікацыі: на іх старонках я свабодна выяўляю сябе, і пакуль ніхто ня чыніць мне перашкодаў. Гэта як у выпадку з аператарамі мабільнай сувязі: я ня ведаю і ведаць не хачу, ці сябруюць паміж сабой VELCOM, MTC, БелСел, – я карыстаюся іх паслугамі. І съмешна было б, каб, напрыклад карыстальнікі VELCOM былі ворагамі карыстальнікаў MTC.

— Як ты ставішся да прафесіяналізму ў паэзіі?

— Ня ведаю, наколькі гэта ўжо будзе паэзія, але пра прафесіяналізм у вершаскладаньні гаварыць можна. Вышывалі ж па пэўных канонах народныя майстрыхі ручнікі, фартухі і абрусы. Пры гэтым нават нейкая “прастора” заставалася для ўласнай імправізацыі. Так можна складаць і вершы — рытмізаваныя рыфмаваныя тэксты на пэўную тэму, аздобленыя пэўнымі мастацкімі тропамі. Але іх аўтараў лепш называць не паэтамі, а, як скажаў у адным са сваіх зномаў Разанаў, вершапісцамі.

Сапраўдная ж паэзія — пэўная душэўна-духоўная практика. І “трэніроўцы”, нейкаму развіцьцю, удасканаленню найперш падвяргаецца менавіта душа паэта.

— Большасць з тых, хто прэтэндуе, каб іх называлі паэтамі, хоць раз у жыцці ды паспрабавалі напісаць паэму. Ці былі такія спробы ў цябе?

— Так, былі. Я напісаў тры паэмы. Дзьве з іх, іранічныя, нідзе не друкаваліся. Трэцюю паэмай можна назваць толькі з нейкай умоўнасцю (у першую чаргу з-за аб'ёму). Хаця многія атрыбуты паэмы ў гэтым творы, які некалі друкаваўся ў “Крыніцы” і быў прысьвежаны Т. Будовіч і В. Слінко, прысутнічаюць.

А ўвогуле лічу, што калі паэзію парашуноўваць з фронтам полымя, што захоплівае ўсё новыя і новыя прасторы (ніколі не даводзілася паліць сухую траву вясной?), то жанр паэмы даўно ўжо знаходзіцца ў вобласці папялішча.

Паэзія несупынна мяняе “зброю”, “тактыку”, “абмундзіраваныне”. Хаця часам і цяпер бывае цікавым паглядзець на рыцарскія бай. Але глядзім мы на іх зусім іншымі вачмі — як на нейкую экзотыку.

Ды і чыгача нашым “майстрам слова” трэба пашкадаваць. Бо слабы ён стаў — рэдка хто цяпер давалачэцца да паловы паэмы.

Зыміцер Вішнёў

— «Бум-Бам-Літ» памёр?

— Шмат казалася сур’ёзных і модных словаў, тэрмінаў, канцэпцыяў... У кожнага сваіх паэзіяў ў дачыненьні да літаратурнай ситуацыі, сваё азначэнне ролі «Бум-Бам-Літу» ў гісторыі айчыннай і

замежнай літаратуры. Я думаю, што гэта нармальна. На адным з апошніх выступаў на філфаку БДУ празаік Альгерд Бахарэвіч жартам паведаміў слухачам, што вось «гэтых» — ён зусім ведаць ня хоча (меліся на ўзвaze I. Сін, Ю.Барысевіч і я). У кожным жарце ёсьць і крышку праўды. Надышоў момант калі мы павінны больш глыбока і дасканала займацца ўласнай творчасцю і адасобіцца ад інстынктаў натоўпу. Пагрукалі ў тазік — і досыць. Варта рабіць творы больш глабальныя і сур’ёзныя, каб на зыходзе жыцьцёвага шляху не было адчувацься нерэалізаванасці. Усё ж карпаратыўная творчасць карысная для асобы да пэўнай мяжы, а потым падобныя заняткі пачынаюць замінаць у станаўленні гэтай самай асобы. Сяброўскія адносіны паміж тымі, хто гуляўся ў бумбамліты, думаю, застануцца, а вось творчыя практикі будуць іншымі. «Бум-Бам-Літ» не памёр і памерці ня можа — як думаецца, у яго распачаўся другі жыцьцёвы цыкл. Кажуць, што жыцьцё — гэта працяглага хвароба, якая заўсёды сканчаецца лятальным зыходам, я думаю, што ў «Бум-Бам-Літа» распачалася новая стадыя хваробы, але ў адрозненьне ад чалавека, яго ніколі не напаткае лятальны зыход. Ён, у пэўным сэнсе, нагадвае птушку Фенікс, якая ўвесь час гіне і зноўку паўстae з попелу.

— *Днямі заходзіў на гарбату да Уладзіміра Арлова і пачуў ад яго, што, паводле меркавання Юрыя Андрушковіча, бумбамлітаўцы сваю назеву «Бум-Бам-Літ» напросту склямзілі ў творчай су-*

полкі «Бу-ба-бу», бо ўзынікла яна значна раней.

— Ну, гэта яшчэ трэба праверыць, хто ў каго склямзіў. Нашая назва высыпівала ў прасторы, і, мажліва, украінскія правакатары съпецыяльна засылалі да нас агентаў і вывозілі назну часткамі, бо, як бачыце, наш варыянт назны больш аб'ёмны і дасканалы — некалькі літараў яны згубілі (альбо мы прыдбалі)... А калі сур'ёзна — гэта неверагоднае супадзеныне. Калі мы арганізоўваліся, і не падазравалі пра існаваныне «Бу-ба-бу». Наіўна думаць, што ў тых часы кагосыці з удзельнікаў украінскай літаратурнай суполкі ведалі на Беларусі. Я і цяпер памятаю, як мы ламалі галаву з назвой, і праца гэтая была супольнай. Дарэчы, кожны ўдзельнік руху меў уласны маніфест, акрамя гэтага ён меў і сваю інтэрпрэтацыю назны «Бум-Бам-Літ».

— Як ты думаеш, каго не хапала на «Хаўтурах... »?

— Не хапала Дзяніса Хвастоўскага і Андруся Белавокага — літаратаў, якія назаўсёды застануцца маладымі, бо яны ад нас сышлі ў вельмі маладым узроўніце. Выход кнігі бумбамлітаўца Дзяніса мы падгадалі да дзесяцігоддзя «Бум-Бам-Літу», а кнігу неа-бумбамлітаўца Андруся яшчэ пакуль рыхтуюм. Не хапала Усевалада Гарачкі і ягоных сябрукоў рабочых. Ён робіць выгляд, што нас не заўважае, нейкія малітвы чытае — яго цяпер цікавіць адно рэлігійная паэзія. Не хапала Альгерда Бахарэвіча. Няўжо ён сабе думае: калі налыса пагаліўся і шмэрцвэркаўскую пляшку паклаў у кішэню, дык яму ўсё можна? Не — тое рыльца, што тырчыць з майткоў — ня выратуе. Ён хоць на дзесяцігоддзе прышлоў і верш пра нямецкую мову прачытаў, але адхрысьціца ад сябрукоў ня зможа; давядзеца па жыцці бумбамлітаўскую лямку цягнуць — лёс такі. Не хапала некаторых класікаў, але гэтую гісторыю вы

ведаеце, «Беларуская деловая» напісала: у выніку аншлагу мэтрам не хапіла месца на нашай камернай сустрэчы...

Вальжына Морт¹

— Шаноўная Вальжына, ці праўда, што забаўляльная функцыя літаратуры павінна быць моцна рэдукаваная ў творчасці са...

— Ды пайшоў ты, пудзіла гароднае!

— А як можна акрэсліць квінтэсценцыю дэмургічных высілкаў га...

— Во дэблі!

— Еўрапейскія шляхі разьвіцьця беларускай нацыі, гвалтоўна спынены — аамогов... прир... адчаті-іся... (Хрыт).

P. S. Дыктафонная стужка зафіксавала апошняя словаў маладога журналіста Грэшы Голема. Нараніцу пасъля сьвяткавання 10-х угодкаў літаратурнага руху Бум-Бам-Літ ягонае безжыццёвое цела сплыло па Сьвіслачы — далёка ад месца ўчарашніх баліваньняў...

¹ Паводле шматлікіх крыніцаў — афіцыйных і падпольных — вядомая ў малых краінах Еўропы, Афрыкі і Антарктыды паэтка і празаік Вальжына Морт залятала на 10-годдзе Бум-Бам-Літу ў Беларусь з Фларыды (цягам апошняга часу землі Паўночнай Амерыкі бліз ураганы, там адбывалася паводка, падчас якой паўсюль танчылі квадратныя алігатары і кайманы).